

The Study of Types of Orientational Metaphors in Saeb Tabrizi's Sonnets (Volume 1): A Cognitive Approach

Abbas Ali Ahangar¹ | Setareh Mojahedi Rezaeian² | Rana Jamshidibeigi³ | Bita Khorasani⁴

1. Corresponding Author: Professor of Linguistics, Department of English Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

Email: ahangar@english.usb.ac.ir

2. PhD Candidate in Cognitive Science-Linguistics, Department of Linguistics, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Iran.

3. PhD Candidate of Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

4. M.A. in Linguistics, Department of English Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

Article history Received: 30 May 2024 Received in revised form: 23 November 2024 Accepted: 23 November 2024 Published online: 21 March 2026

Abstract

Metaphor has been studied from different literary, linguistic, aesthetic and psychological perspectives and has been the subject of various types of research over the centuries. As to cognitive linguistics, conceptual metaphor theory is one of theories with a new look at metaphor proposed by Lakoff and Johnson in the form of orientational, ontological, and structural metaphors. This research aims to describe and analyze how types of orientational conceptual metaphors are represented in Saeb Tabrizi's sonnets (volume (1)) adopting Lakoff and Johnson's cognitive analysis. This research is of descriptive-analytic type. Research results show, in his sonnets, the poet has used abstract concepts related to human feelings and beliefs, the ups and downs of time and life, mystical themes, human progress and regression, and all of the individual's daily experiences as target domains. Accordingly, in order to objectify and materialize such concepts, he has employed various orientations, such as down, up, rotation, far, near, outside, inside, middle, corners and sides, facing, surrounding, and back, as source domains. The results also display that most of the orientations can be observed in his sonnets with different frequencies and there is a significant difference between the frequency of using types of orientational metaphors in these sonnets.

Keywords: conceptual metaphor, orientational metaphor, source domain, target domain, Saeb Tabrizi's sonnets.

1. Introduction

For the first time, the epistemological and conceptual role of metaphors in the form of a new theory was proposed by Lakoff and Johnson in the book "Metaphors We Live By" in 1980 (Croft and Cruse, 2004: 194). Considering the nature and cognitive function of metaphors, Lakoff and Johnson (1980) presented a threefold division of metaphors including orientational, ontological and structural metaphors. In addition, in the explanation and cognitive analysis of Lakoff and Johnson's (1980) model, each conceptual metaphor, in turn, includes the source domain, target domain, and mapping. The source domain is considered as a domain from which metaphorical expressions are extracted and mostly refers to entities, phenomena, and material, objective and tangible matters that are experienced and perceived in the physical world with the help of the senses. While the target domain includes

abstract and mental concepts and matters that are understood with the help of the source domain. Mapping refers to the epistemological and ontological structural correspondences between the concepts and phenomena of the target and source domains (cf: Croft and Cruse, 2004; Evans and Green, 2006; Kövecses, 2010; Lakoff, 1993).

So far, conceptual metaphors in the poems and sonnets of other poets have been examined from the perspective of cognitive linguistics, for instance, the analysis of conceptual metaphors in Persian lyric poetry of Divan Shahriar (Salamati, 2017), and the representation of conceptual metaphors in "Siyavash" Story of Ferdowsi's Shahnameh (Khalifehloo and Mojahedi Rezaeian, 2022). Although the metaphors of Saeb Tabrizi's sonnets have been worked on from other aspects and perspectives, except for one case from a cognitive perspective (an examination of the conceptual metaphors of "sorrow" in Saeb Tabrizi's sonnets based on a cognitive perspective, (Kazemi Bazardehi, 2017), has not been the subject of any other research. Therefore, the types of orientational conceptual metaphors in volume (1) of this work can be investigated based on the theory of Lakoff and Johnson (1980). Correspondingly, different types of conceptual domains, the source domains, target domains as well as related mappings can be identified, described, analyzed and compared. Also, it is possible to determine the significance level of the difference between the usage of different types of orientational conceptual metaphors in Saeb Tabrizi's (volume 1) sonnets. Accordingly, the research questions are:

1- How are the types of orientational conceptual metaphors represented in Saeb Tabrizi's sonnets (volume 1) based on the cognitive analysis of Lakoff and Johnson (1980)?

2- Is there any significant difference between the frequency of using different types of orientational conceptual metaphors in Saeb Tabrizi's sonnets (volume 1)?

According to the research questions, the corresponding hypotheses are:

1- All kinds of orientational conceptual metaphors are represented in Saeb Tabrizi's sonnets (volume 1) according to the cognitive analysis of Lakoff and Johnson (1980).

2- There is a significant difference between the frequency of the use of orientational conceptual metaphors in Saeb Tabrizi's sonnets (Volume 1).

1.1. Research methodology

The method of this research is descriptive-analytical, which is considered to be the most effective method in literary research. In this research, the types of orientational metaphors of Saeb Tabrizi's sonnets (volume 1) were extracted, classified, described and analyzed based on the types of conceptual domains proposed in the view of Lakoff and Johnson (1980). In this connection, the types of source and target domains were studied, identified and what were their mappings. Then, the frequency of the use of each was statistically analyzed by software (Statistical Package for the Social Science/SPSS) to determine the frequency of the types of orientational metaphors observed in this work. Also, the Chi-square test was used to determine the significance level of the difference in the use of these metaphors and related subsets.

2. Discussion

The review and analysis of all the verses in volume (1) of Saeb Tabrizi's sonnets show that the poet has used a large number of orientational conceptual metaphors in his sonnets. A variety of orientational metaphors with a diverse and significant number, with different and wide domains of source and target, and meaningful mappings were abundantly seen in his poems. In this regard, a number of 6309 orientational conceptual metaphors were identified in 9913 verses of Saeb Tabrizi's sonnets (Volume 1). These findings indicate that Saeb Tabrizi's mind and poetic language is very metaphorical and, with his metaphorical language and the power of his words, he arouses the emotions of the audience and conveys his intended concepts to the audience with literary language and thought-provoking metaphors. In this regard, the orientational conceptual metaphor "down" ranks first among the orientational metaphors used in Saeb Tabrizi's sonnets (Volume 1). The poet has used this metaphor to refer to concepts such as "debasement", "worthlessness", and "inability". In the orientational conceptual metaphor "high", the poet uses this type of metaphor to express conceptual matters that are in a high position, such as "progress", "success", "happiness", "command" and "abundance". The orientational metaphor "rotational" like "Afalak" (i.e. the heavens) is not seen among the orientational metaphors considered by Lakoff and Johnson (1980), but Saeb Tabrizi's use of it is significant, which is the highest among orientational metaphors after the downward and upward

orientational metaphors. Since Saeb Tabrizi lived for a long time in "foreignness" in India and far away, and also his sadness for his distance from the "goal of life" which is "God" is great, he frequently uses the orientational metaphor "far" in his sonnets. Similarly, Saeb Tabrizi has used the orientational conceptual metaphors like "near", "inside", "outside", "opposite", "middle and center", "side and corner", "around and surrounding". In addition, the results of this study are in line with the results of other related studies (Afrashi, Hesami, & Salas, 2012; Shakeri, Oveisi Kahkha, & Ahangar, 2023). Thus, based on the discussed results of the research, the answer to research question (1) is that the types of conceptual metaphors in Saeb Tabrizi's sonnets (volume 1) in the vast majority of cases are represented in accordance with the cognitive analysis of Lakoff and Johnson (1980). Hence, the research hypothesis (1) is generally confirmed. Furthermore, according to the presented statistical analysis and the existence of a significant difference between the frequency of the use of various orientational conceptual metaphors in Saeb Tabrizi's sonnets (volume 1), the answer to the research question (2) is positive and the research hypothesis (2) is confirmed.

3. Conclusion

By analyzing the verses of Saeb Tabrizi's sonnets (volume 1) to find different types of orientational conceptual metaphors, it was found that most of the orientations can be observed in Saeb Tabrizi's sonnets (volume 1) including: down, up, rotation, far, near, outside, inside, middle and center, corners and sides, facing, surrounding and back orientations are present in his sonnets with different frequency and percentages. Also, the results of the chi-square test designated the significance of the difference between the frequency of the use of different types of orientational conceptual metaphors and that the poet uses different types of orientational conceptual metaphors to express (more) objectively (more) abstract, spiritual and esoteric concepts and matters as well as different mystical thoughts, as target domains. Likewise, the remarkable point in Saeb Tabrizi's use of orientational metaphors is that he has used opposite orientational conceptual metaphors in a frequency close to each other.

4. References

- Afrashi, A., Hesami, T., & Salas, B. (2012). A Comparative Survey of Orientational Conceptual Metaphors in Spanish and Persian. *LRR*, 3 (4), 1-23.
- Aminpour, Q. (1993). *Mirrors suddenly*. Tehran: Ofogh Publications.
- Aminpour, Q. (1999). *The Complete Collection of Qaiser Aminpour's Poems*. Tehran: Morvarid Publications.
- Bahmani, M. A. (2011). *A Collection of Poems*. Tehran: Negah Publications.
- Behbahani, S. (2010). *Lyrics Option*, 2nd edition. Tehran: Morvarid Publications.
- Croft, W. and Cruse, D. A. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cruche, B. (1993). *General Linguistics*. Translated by Rahmani, Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Ebtehaj, H. (2008). *A Way and a Sigh (Selected of the Seven Poetry Book)*. Tehran: Sokhan Publications.
- Esmail Jami, R. (2015). *Conceptual Metaphor in Today's Iranian Sonnets Based on the Works of Six Prominent Sonnets Poets of the 60s, 70s, 80s*. Master's Thesis (unpublished), Hakim Sabzevari University.
- Evans, V. and Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates (in Canada and USA), Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Farrokhzad, F. (2004). *A Collection of Poems*. Tehran: Shadan Publications.
- Ferdowsi, A. (2007). *Shahnameh Corrected: Saeed Hamidian*. Tehran: Ghatreh Publications.
- Fiartz, K. (1390). *Correcting the Torah Hypothesis: Working Between Metaphorical and Virtual Hierarchies*. Translated by Leila Sadeghi, Tehran: Naqshe Jahan.
- Ghahraman, M. (2007). *Selected Poems of Saeb and other Famous Poets of Indian Style*, 6th edition, Tehran: Samt Publications.
- Kardust, N. (2018). *Analysis of Conceptual Metaphors in Nozar Parang's Poems*. Master's Thesis (unpublished), Islamic Azad University, Tehran Center Branch.
- Kazemi Bazardehi, S. Z. (2017). *Examining the Conceptual Metaphors of Grief in Saeb Tabrizi's Diwan Ghazliat Based on a Cognitive Perspective*. Master's Thesis (unpublished), Ferdowsi University of Mashhad.
- Kazemi Bazardehi, Z. (2017). *The Study of Conceptual Metaphors of "Sadness" in Saeb Tabrizi's Sonnets Based on a Cognitive View*. MA's Thesis (Unpublished). Ferdowsi University of Mashhad, Iran.

- Khalifehloo, S. F., and Mojahedi Rezaeian, S. (2022). The Study of the Representation of Conceptual Metaphors in "Siyavash" Story of Ferdowsi's Shahnameh: A Cognitive Approach. *Literary Text Research*, 26(92), 313-337. doi: 10.22054/ltr.2020.47252.2835
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University.
- Lakoff, G. (1993). *The Contemporary Theory of Metaphor*. In A., Ortony. (ed.), *Metaphor and Thought*. (2nd ed.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
- Mansubi, A. (2010). *Investigating Metaphor in the Language of Pain from the Perspective of Cognitive Linguistics*. Master's Thesis, Al-Zahra University.
- Mirzaei, M. S. (2009). *Excerpts of Poems*, 3rd edition, Tehran: Andisheh Publications.
- Molana, J. B. (2010). *Generalities of Shams Tabrizi*. Corrected: Badeel Zaman Forozanfar. Volume I, Tehran: Talaiye Publications.
- Moosavi Sabet, F., khalili jahtigh, M., & Barani, M. (2020). A Cognitive Metaphor of "Love" in "Wish to Speak" by Mustafa Rahmandoust (Based on the theory of George Lakoff and Mark Johnson). *Journal of Lyrical Literature Researches*, 18(34), 203-226. doi: 10.22111/jllr.2020.5296
- Nazari, F. (2011). *A Collection of Poems*, 3rd edition, Tehran: Surah Mehr Publishing House.
- Poorrezaeyan, B., Hosseini-Kazerooni, S. A., Hamidi, J., & Deyreh, E. (2022). Personality Features of Saeb Tabrizi from the Point of View of Humanistic with regard to the Poet's Sonnets. *Journal of Subcontinent Researches*, 14(43), 71-88. doi: 10.22111/jsr.2021.27552.1860
- Rakhshanizadeh, S. (2014). *Examining Word Formation Processes in Saeb Tabrizi's Sonnets (Prime Diwan)*. Master's Thesis (unpublished), Birjand University.
- Sadeghi Nejad, Z. (2019). *Conceptual Metaphor in Divan Matar*. Master's Thesis (unpublished). Kharazmi University.
- Saeb Tabrizi, M. M. A. (1987). *Poems of Saeb Tabrizi*, Volume 1. Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Safa, Z. (1987). *History of Literature in Iran*, Volume five, part one. Tehran: Ferdous Publications.
- Safavi, K. (2000). *An Introduction to Semantics*. Tehran: Surah Mehr Publications.
- Salamati, D. (2017). *Study and Analysis of Conceptual Metaphors in the Persian Lyric Poetry of Divan Shahriar*. Master's Thesis (unpublished), Payam Noor University, Ahvaz Center.
- Salamati, D. (2017). *The Study and Analysis of Conceptual Metaphors in Persian Sonnets of Shahriar's Divan*. Master's Thesis (Unpublished). Payamenoor University of Ahvaz.
- Sedighi Pashaki, F. (1996). *Examining the Types of Metaphors in Diwan Saeb Tabrizi*. Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Sepehri, S. (1995). *Eight Books*. Tehran: Tahori Publications.
- Shafi'i Kadkani, M. R. (1996). *Imaginary Images in Persian Poetry*. Tehran: Agah Publications.
- Shakeri, H., Oveisi Kakhkha, A., & Ahangar, A. (2023). Analyzing the Conceptual Metaphors of Masnavi Manavi Based on Directional Metaphors. *Research on Mystical Literature*, 17(1), 45-68. doi: 10.22108/jpll.2023.136082.1740
- Shamlou, A. (2003). *Abraham in the Fire*. Tehran: Negah Publications.
- Tahmasabi, F. (2014). *Examining Conceptual Metaphors of Death in Persian Language from a Cognitive Point of View*. Master's Thesis (unpublished), Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman.
- Tavaloli, F. (1990). *Return*. Shiraz: Navid Publications.
- Yavari, A. (2010). *Analysis of Arba'a Elements in Saeb Tabrizi's Diwan Ghazliat*. Master's Thesis (unpublished). Razi University.

Cite this article Ahangar, A.A. Mojahedi Rezaeian, S. Jamshidibeigi, R. Khorasani, B. (2026). The Study of Types of Orientational Metaphors in Saeb Tabrizi's Sonnets (Volume 1): A Cognitive Approach. *Journal of Subcontinent Researches*, 18(50), 27-44.

DOI: [10.22111/JSR.2024.48882.2442](https://doi.org/10.22111/JSR.2024.48882.2442)

بررسی انواع استعاره‌های جهتی در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱): رویکردی شناختی

عباسعلی آهنگر^۱ | ستاره مجاهدی‌رضائیان^۲ | رعنا جمشیدیگی^۳ | بی‌تا خراسانی^۴

۱. نویسنده مسئول، استاد زبان‌شناسی، گروه زبان و ادبیات انگلیسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان، ایران. رایانامه: ahangar@english.usb.ac.ir
۲. دانشجوی دکتری علوم شناختی-زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
۳. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان، ایران.
۴. کارشناس ارشد زبان‌شناسی، گروه زبان و ادبیات انگلیسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان، ایران.

چکیده

استعاره در طی قرون، از دیدگاه‌های مختلف ادبی، زبان‌شناختی، زیبایی‌شناختی و روان‌شناختی مورد مطالعه قرار گرفته و موضوع پژوهش‌های مختلفی بوده است. در این راستا، در حوزه زبان‌شناسی شناختی، نظریه استعاره مفهومی یکی از نظریه‌هایی است که لیکاف و جانسون با نگاهی تازه به استعاره در قالب انواع استعاره‌های جهتی، هستی‌شناختی و ساختاری مطرح کردند. هدف پژوهش حاضر، توصیف و تحلیل چگونگی بازنمایی انواع استعاره‌های جهتی در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱)، مطابق با تحلیل شناختی لیکاف و جانسون می‌باشد. این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد شاعر در غزلیات خویش، از مفاهیم انتزاعی مربوط به احساسات و باورهای انسان، فراز و فرود روزگار و زندگی، مضامین عرفانی، پیشرفت و پسرفت آدمی و همه تجربیات روزمره فرد، به عنوان حوزه‌های مقصد، سخن به میان آورده است. بر این اساس، وی جهت عینیت‌بخشی و ملموس‌سازی چنین مفاهیمی، از جهت‌های متنوعی همچون: جهت پایین، بالا، چرخشی، دور، نزدیک، بیرون، درون، میانه، گوشه و کنار، روبه‌رو، پیرامون و عقب، به عنوان حوزه‌های مبدأ، استفاده کرده است. نتایج همچنین نشان می‌دهد بیشتر جهت‌ها را در غزلیات صائب تبریزی، با بسامدهای متفاوت می‌توان مشاهده کرد و تفاوتی معنادار بین بسامد کاربرد انواع استعاره‌های مفهومی جهتی در این غزلیات وجود دارد. **کلیدواژه‌ها:** استعاره مفهومی، استعاره جهتی، حوزه مبدأ، حوزه مقصد، غزلیات صائب تبریزی.

مطالعات شبه قاره، دوره ۱۸، شماره ۵۰، ۱۴۰۵، صص ۴۴-۲۷.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۰ تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۳ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۱

استناد: آهنگر، عباسعلی؛ مجاهدی‌رضائیان، ستاره؛ جمشیدیگی، رعنا؛ خراسانی، بی‌تا. (۱۴۰۵). بررسی انواع استعاره‌های جهتی در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱): رویکردی شناختی، *مطالعات شبه قاره*، ۱۸(۵۰)، ۴۴-۲۷.

DOI: [10.22111/JSR.2024.48882.2442](https://doi.org/10.22111/JSR.2024.48882.2442)

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

© آهنگر، عباسعلی. مجاهدی‌رضائیان، ستاره. جمشیدیگی، رعنا. خراسانی، بی‌تا.

۱- مقدمه

استعاره به عنوان «یکی از مهم‌ترین شگردها در تلاش برای فهم نسبی چیزی که امکان فهم کامل آن وجود ندارد؛ مثل احساسات، تجربیات زیباشناختی، عادات، اخلاق و آگاهی روحی» (فیارتز (Fiartez)، ۱۳۹۰: ۹۸)، از منظرهای مختلف ادبی، زبان‌شناختی، زیبایی‌شناختی و روان‌شناختی مورد بررسی قرار گرفته و در گذر زمان موضوع تحقیقات گوناگونی بوده است. بحث پیرامون ماهیت استعاره به ارسطو برمی‌گردد. براساس گفته صفوی، «در سنت مطالعات ادبی و زبان‌شناختی، بین زبان روزمره و زبان ادبی تمایز می‌نهند و کاربرد صنایع ادبی، از جمله استعاره را خاص زبان ادبی می‌دانند. پژوهشگران در طی زمانی بیش از دوهزار سال، استعاره را در علم بلاغت مطالعه می‌کردند و می‌گفتند استعاره یکی از فنون بلاغی است که بر پایه مقایسه بین دو پدیده استوار است، اما برخلاف تشبیه، این مقایسه با ادات تشبیه بیان نمی‌شود. به همین دلیل، جمله‌ای مانند «دوستم مثل شیر است» را تشبیه و «دوستم دل شیر دارد» را استعاره می‌دانستند. ارسطو استعاره را شگردی برای هنرآفرینی می‌دانست و معتقد بود که استعاره ویژه زبان ادب است و از این رو، باید در میان فنون و صناعات ادبی مورد بررسی قرارگیرد» (صفوی، ۱۳۷۹: ۳۶۸).

اما با ظهور زبان‌شناسی شناختی در دهه ۱۹۷۰، نوع تبیین و نگاه به ماهیت زبان و استعاره تغییر یافت. در واقع، زبان‌شناسی شناختی، رویکردی است که بر زبان به عنوان وسیله‌ای برای سامان‌دهی، پردازش و انتقال اطلاعات تأکید می‌کند. در این رویکرد، زبان نظامی از مقوله‌ها در نظر گرفته می‌شود و ساختار صورت زبان فقط به عنوان پدیده‌ای مستقل بررسی نمی‌شود، بلکه به عنوان نمودی از نظام مفهومی کلی، اصول مقوله‌بندی، سازوکارهای پردازش و تأثیرهای تجربی و محیطی مورد مطالعه قرار می‌گیرد (گیرارتز (Geeraerts)، ۲۰۰۶: ۳). به عبارت دیگر، در زبان‌شناسی شناختی تلاش می‌شود تا مطالعه زبان براساس تجربیات ما از جهان، نحوه درک و شیوه مفهوم‌سازی باشد؛ بنابراین، مطالعه زبان از این نگاه، مطالعه الگوهای مفهوم‌سازی است. با مطالعه زبان، می‌توان به ماهیت و ساختار افکار و آراء ذهن انسان پی‌برد. در این نگرش، فرض بر آن است که زبان، الگوهای اندیشه و ویژگی‌های ذهن انسان را منعکس می‌کند (ایوانز و گرین (Ivans & Green)، ۲۰۰۶: ۵۳).

بدین ترتیب، برخلاف دیدگاه سنتی، در رویکرد شناختی با معرفی استعاره‌های مفهومی توسط لیکاف و جانسون (Lakoff & Johnson) (۱۹۸۰)، نگرشی جدید در خصوص ماهیت استعاره نیز مطرح شد. در این رویکرد، کانون توجه به رابطه بین زبان و ذهن معطوف گشت و افزون بر کاربرد ادبی استعاره، کاربرد آن به عنوان آنچه با شناخت، اندیشه، تجربه و امور روزمره زندگی انسان عجین شده است، قلمداد گردید. به بیان دیگر، استعاره در ارتباط با زبان و ذهن، در وهله نخست با نظام مفهومی ذهن انسان و سپس زبان او مرتبط است. در رویکرد استعاره‌های مفهومی، در واقع، ذهن، اندیشه، فرهنگ، هنر، نشانه‌ها، آداب و کردار انسان ماهیتی استعاره‌بنیاد دارد که در آن درک بهتر مفهومی ذهنی و انتزاعی از طریق مفهومی ملموس و عینی صورت می‌پذیرد (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰؛ فوکونیه و ترنر (Fauconnier & Turner)، ۲۰۰۲؛ ایوانز و گرین، ۲۰۰۶؛ گرادی (Grady)، ۲۰۰۷؛ کوچش (Kövecses)، ۲۰۱۰).

۱-۱- بیان مسئله و سؤالات تحقیق

نخستین بار نقش معرفت‌شناختی و مفهومی استعاره‌ها در قالب نظریه‌ای جدید، توسط لیکاف و جانسون در «یکی از ماندگارترین کتاب‌های موجود در سنت زبان‌شناسی شناختی به نام «استعاره‌هایی که با آن‌ها زندگی می‌کنیم»، در سال ۱۹۸۰ مطرح شد» (کرافت و کروز (Croft & Cruse)، ۲۰۰۴: ۱۹۴).

با توجه به ماهیت و کارکرد شناختی استعاره‌ها، لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) تقسیم‌بندی سه‌گانه‌ای از انواع استعاره‌ها شامل: استعاره‌های جهتی (orientational)، هستی‌شناختی (ontological) و ساختاری (structural) ارائه دادند. به علاوه، در تبیین و تحلیل شناختی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰)، هر استعاره مفهومی، به نوبه خود، شامل حوزه Z مبدأ (source domain)، حوزه

مقصد (target domain) و نگاشت (mapping) می‌شود. حوزه‌ی مبدأ به‌عنوان حوزه‌ای در نظر گرفته می‌شود که عبارات استعاری از آن استخراج می‌شوند و بیشتر بر هستارها (entities)، پدیده‌ها و امور مادی، عینی و ملموس دلالت دارند که در دنیای فیزیکی به کمک حواس تجربه و درک می‌شوند؛ درحالی‌که حوزه‌ی مقصد شامل مفاهیم و امور انتزاعی و ذهنی است که به کمک حوزه‌ی مبدأ درک می‌شوند. نگاشت بر تناظرهای ساختمند معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی موجود بین هستارها و پدیده‌های حوزه‌های مقصد و مبدأ دلالت می‌کند (همچنین نگاه کنید به: لیکاف، ۱۹۹۳؛ ایوانز و گرین، ۲۰۰۶؛ کرافت و کروز، ۲۰۰۴؛ کوچش، ۲۰۱۰).

بر اساس نظریه‌ی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰)، استعاره‌های جهتی، استعاره‌هایی هستند که عمدتاً مفاهیم را براساس جهت‌گیری‌های فضایی، مانند: بالا، پایین، عقب، جلو، دور، نزدیک و... سازماندهی و مفهومی می‌کنند. کارکرد استعاری این جهت‌گیری‌های فضایی از این واقعیت نشأت می‌گیرد که بدن انسان مکان‌مند و فضایی است و شکل عملکرد جسم وی با کارکردهایش در محیط بیرون یکسان است؛ برای مثال، مفهوم «شادی» با جهت بالا و مفهوم «ناراحتی» با جهت پایین نشان داده می‌شود؛ به عبارت دیگر، حالت خمیدگی معمولاً با ناراحتی و افسردگی و قامت ایستاده با احساس مثبت همراه است؛ همچون در مثال (۱):

(۱) «شادی بالاست؛ اندوه پایین است» (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰: ۱۴).

از سوی دیگر، «شاید هیچ کدام از صورخیال شاعرانه به اندازه‌ی استعاره، در آثار ادبی به‌ویژه شعر اهمیت نداشته باشد» (شفیعی-کدکنی، ۱۳۷۵: ۱۱۸). استعاره که به‌گفته‌ی سخنوران اروپایی «ملکه‌ی تشبیهات مجازی» است (کروچه، ۱۳۷۲: ۴۶)، چنان در حوزه‌ی ادب و شعر، پراهمیت بوده است که در تعریف ابن خلدون از شعر می‌خوانیم: «شعر کلامی است مبتنی بر استعاره و اوصاف» (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۵: ۱۱۳). شعر صائب تبریزی نیز مملو از استعاره است.

میرزا محمدعلی صائب تبریزی از استادان بزرگ شعر فارسی در عهد صفوی است. کلیات اشعارش شامل: قصیده، غزل و مثنوی است؛ اما آنچه از شعرش مایه‌ی شهرت وی شده، غزل است که قسمت اصلی و اکثر دیوانش را پدید آورده است» (صفا، ۱۳۶۶: ۸۱۹-۸۱۵). رقم اشعار وی را «جز سه چهارهزار بیت قصیده و یک مثنوی، دو سه قطعه گاه صدوبیست‌هزار و گاهی تا دویست‌هزار بیت و حتی بالاتر نیز دانسته‌اند. در دیوان وی غزلیاتی به زبان ترکی نیز موجود است، اما انتساب دیوانی به این زبان به وی خلاف واقع است» (قهرمان، ۱۳۸۶: ۱۸). سبک شعر صائب تبریزی، سبک هندی است و آن‌گونه که می‌دانیم، شعر سبک هندی، شعر استعاره‌هاست و در این میان، صائب تبریزی استفاده به‌جایی از آن می‌کند. همچنین، «صائب علاوه بر قدرت سخنوری و شعرگویی و مضاف بر استاد خوشنویسی بودن، از نظر سبک‌شناسی، نوآور تلقی شده و آورنده‌ی سبکی نو و به‌قول خودش طرزی نو است. همین یک عامل آخر می‌تواند به‌تنهایی خلّاق بودن او را اثبات کند.» (پوررضائیان، حسینی کازرونی، حمیدی و دیره، ۱۴۰۱: ۸۵).

تاکنون استعاره‌های مفهومی در اشعار و غزلیات شاعران دیگر از دیدگاه زبان‌شناسی شناختی مورد بررسی قرار گرفته است؛ از جمله: بررسی و تحلیل استعاره‌های مفهومی در غزلیات فارسی دیوان شهریار، سلاماتی (۱۳۹۷) و تحلیل استعاره‌های مفهومی در دیوان مطهر، صادقی‌نژاد (۱۳۹۹). اگرچه استعاره‌های دیوان صائب تبریزی از جنبه‌ها و دیدگاه‌های دیگر کار شده است، از قبیل: بررسی عناصر اربعه در دیوان صائب تبریزی، یاوری (۱۳۸۹)؛ بررسی فرایند واژه‌سازی در غزلیات صائب تبریزی، رخشانی‌زاده (۱۳۹۴)، اما از منظر شناختی بجز یک مورد (بررسی استعاره‌های مفهومی «غم» در غزلیات صائب تبریزی براساس دیدگاه شناختی) (کاظمی بازاردی، ۱۳۹۷)، مورد پژوهش دیگری انجام نشده است؛ بنابراین می‌توان انواع استعاره‌های مفهومی جهتی جلد (۱) این اثر را از دیدگاه شناختی، بر پایه‌ی نظریه‌ی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) مورد بررسی قرار داد و انواع حوزه‌های مفهومی، حوزه‌های مبدأ، مقصد و نگاشت‌های مربوط را شناسایی، توصیف، تحلیل و مقایسه کرد. همچنین، می‌توان معناداری

تفاوت بین کاربرد انواع استعاره‌های مفهومی جهتی را در غزلیات صائب تبریزی تعیین نمود. بر این اساس، سؤالات تحقیق حاضر عبارتند از:

۱- انواع استعاره‌های مفهومی جهتی در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱) چگونه براساس تحلیل شناختی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) بازنمایی می‌شود؟

۲- آیا تفاوتی معنادار بین بسامد کاربرد انواع استعاره‌های مفهومی جهتی در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱) وجود دارد؟ با توجه به سؤالات تحقیق، فرضیه‌های متناظر آن‌ها عبارتند از:

۱- انواع استعاره‌های مفهومی جهتی در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱) مطابق با تحلیل شناختی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) بازنمایی می‌شود.

۲- تفاوتی معنادار بین بسامد کاربرد انواع استعاره‌های مفهومی جهتی در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱) وجود دارد.

۱-۲- اهداف و ضرورت تحقیق

هدف از پژوهش حاضر، توصیف و تحلیل چگونگی بازنمایی انواع استعاره‌های جهتی در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱) مطابق با تحلیل شناختی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) می‌باشد. نظریه استعاره مفهومی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) افق‌های جدیدی را در مطالعه استعاره به‌عنوان فرایندی شناختی ایجاد کرده است. در جامعه مطالعاتی و علمی ایران و در سال‌های اخیر، پژوهش‌های ارزشمندی در این حوزه در قالب رساله، پایان‌نامه و مقاله انجام شده است که حکایت از اهمیت فوق‌العاده استعاره دارد. استعاره یکی از پرکاربردترین عناصر صورخیال محسوب می‌شود. یافتن روابط میان حوزه‌های مبدأ و مقصد در استعاره‌های مفهومی، ما را به نوع کاربرد این ویژگی تخیلی در ادب فارسی بیشتر نزدیک می‌کند. همچنین، ما را در شناخت زمینه‌های فکری و دیدگاه‌های شاعران مختلف نسبت به استعاره و وابسته‌های آن یاری می‌کند. با توجه به دیدگاه شناختی، می‌توان نگرش جدیدی نسبت به دیوان صائب تبریزی کسب کرد و حتی بسیاری از استعاره‌های این اثر را در حوزه‌های خاص درک نمود. به علاوه، می‌توان این شاعر بزرگ را بیشتر و بهتر به دنیای زبان‌شناسی و ادبیات معرفی کرد. بدین ترتیب، انجام این گونه پژوهش‌ها، با رویکردی شناختی در حوزه ادبیات، یک نیاز و ضرورت غیرقابل انکار است.

۱-۳- روش تفصیلی تحقیق

روش انجام این پژوهش، روش توصیفی-تحلیلی است که عمدتاً در پژوهش‌های ادبی موثرترین روش به‌شمار می‌رود. در این پژوهش، انواع استعاره‌های جهتی غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱) استخراج و براساس انواع حوزه‌های مفهومی مطرح‌شده در دیدگاه لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) طبقه‌بندی و توصیف و تحلیل شدند. در این ارتباط، بررسی شد که انواع حوزه‌های مبدأ و مقصد شناسایی شده و نداشت آن‌ها کدامند. سپس بسامد استفاده از هر کدام به‌وسیله نرم‌افزار (Statistical Package for the Social Science/SPSS) مورد تحلیل آماری قرارگرفت تا مشخص شود چه ميزانی از انواع استعاره‌های جهتی مشاهده شده در این اثر به‌کار رفته است. همچنین، برای مشخص کردن سطح معناداری تفاوت کاربرد انواع این استعاره‌ها و زیرمجموعه‌های مربوط، از آزمون خی دو (Chi-square) استفاده شد.

۱-۴- پیشینه پژوهش

صدیقی‌پاشاکی (۱۳۷۵) به بررسی استعاره در دیوان صائب تبریزی براساس دیدگاه کلاسیک پرداخته است. وی در این پژوهش، انواع استعاره‌ها (مصرحه و انواعش، مکنیه، تعبیه، تمثیلیه و مرکب) را مورد تحلیل و بررسی قرار داده است. منصوبی (۱۳۸۹)، استعاره «درد» را از دیدگاه زبان‌شناسی شناختی تحلیل کرده است. در این پژوهش، به سه حوزه مبدأ اصلی «درد» در زبان فارسی و زیرمجموعه‌هایش اشاره شده است.

افراشی، حسامی و سالاس (۱۳۹۱)، به بررسی تطبیقی استعاره‌های مفهومی جهتی، در دو زبان فارسی و اسپانیایی پرداختند.

طهماسبی (۱۳۹۴)، در شعرهای هفت شاعر فارسی‌زبان درباره «مرگ» نظیر: «فردوسی»، «فرخزاد»، «توللی»، «شاملو»، «مولانا»، «سپهری»، و «امین‌پور»، به تحلیل استعاره‌های مفهومی و انواع آن براساس نظریه لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) پرداخته‌است. اسماعیل جامی (۱۳۹۵)، با تکیه بر آثار شش غزل‌سرای برجسته دهه‌های ۱۳۶۰، ۱۳۷۰، ۱۳۸۰ شمسی از قبیل «امین‌پور» (۱۳۷۸)، «ابتهاج» (۱۳۸۷)، «میرزایی» (۱۳۸۸)، «بهبهانی» (۱۳۸۹)، «بهمنی» (۱۳۹۰)، «نظری» (۱۳۹۰)، استعاره مفهومی در غزل امروز ایران را تحلیل کرده‌است.

کاظمی‌بازاردی (۱۳۹۷)، براساس الگوی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) استعاره‌های مفهومی «غم» را در غزلیات صائب تبریزی مورد بررسی قرار داده‌است. او در پژوهش خود، به عوامل غم و اندوه صائب تبریزی در غزل‌هایش، همچنین هشت حوزه (انسانی، طبیعت، اماکن و ابنیه، خوراکی‌ها، نوشیدنی‌ها، علوم گوناگون، ادبیات و هنر، مفاهیم مرتبط با ادیان و تصاویر و استعاره‌های میخانه‌ای) و تصویری که صائب تبریزی از آن‌ها در استعاره و تصویرسازی‌هایش برای بیان مفهوم «غم» استفاده کرده، پرداخته‌است.

کاردوست (۱۳۹۸) نیز استعاره‌های مفهومی در اشعار پرنگ (۱۳۹۷) را تحلیل نموده‌است و همچنین، حوزه‌های مفهومی عمده مانند: «عشق»، «زمان»، «مهر»، «غم»، و «خیال» را که ساختاری استعاری در بافت کلام یافته‌بودند، استخراج و آن‌ها را در زبان شعری و زبان هنجار تطبیق داده و مقایسه کرده‌است.

خلیفه‌لو و مجاهدی‌رضائیان (۱۴۰۱)، براساس نظریه لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) بازنمایی استعاره‌های مفهومی در داستان «سیاوش» شاهنامه فردوسی را بررسی و تحلیل کرده‌اند.

شاکری، اویسی و آهنگر (۱۴۰۲)، به توصیف و تحلیل کاربرد استعاره‌های مفهومی مثنوی معنوی با تکیه بر استعاره‌های جهتی پرداخته‌اند. آن‌ها در این پژوهش، با استفاده از جهت‌های مکانی (بالا، پایین، درون، برون، پیش، پس، سطح، عمق و ...) بعضی از مفاهیم انتزاعی در این اثر ادبی را مورد بررسی قرار داده‌اند.

۲- توصیف و تحلیل انواع استعاره‌های جهتی

استعاره‌های جهتی، پیوند عمیقی با تجربیات جسمانی و فرهنگی ما دارند و جهت‌ها در آن‌ها دل‌خواهی نیستند؛ هرچند تقابل بین قطب‌ها، ماهیت فیزیکی دارند، اما استعاره‌های جهت‌مندی که براساس تقابل‌های بالا-پایین، چپ-راست، درون - بیرون، و شکل می‌گیرند، در فرهنگ‌های مختلف متفاوت هستند؛ از این‌رو، انتخاب نوع استعاره جهتی و بسامد کاربرد آن در آثار مختلف، ریشه در تجربه‌های فیزیکی و فرهنگی گوینده آن دارد و این‌گونه است که سبک شعری شاعران و زبان سخنوران در هر زبانی و هر دوره‌ای رنگ و بویی ویژه به خود می‌گیرد. در این راستا، «در برخی فرهنگ‌ها بالابودن برای مفاهیم مثبت و در برخی فرهنگ‌ها این مفهوم کاملاً متفاوت دانسته می‌شود؛ به‌عنوان مثال در فرهنگ اسلامی، بالا جایگاه خوبی‌هاست و معنایی مثبت می‌گیرد؛ به این دلیل که جایگاه خداوند، فرشتگان، بهشت، عقول و نفوس است و هر آنچه معنایی منفی داشته- باشد، پایین قرار می‌گیرد. بالعکس، در فرهنگ سرخ‌پوستی که خدا در ته دریاست، پایین، معنایی والا و مثبت دارد (موسوی- ثابت، خلیلی‌جهانتیغ و بارانی، ۱۳۹۸: ۲۱۰-۲۱۱).

در این بخش، به توصیف و تحلیل انواع استعاره‌های جهتی شناسایی‌شده در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱) پرداخته می‌شود. خاطرنشان می‌سازد با توجه به حجم زیاد داده‌های زبانی و محدودیت در تعداد صفحه و واژه‌های مقاله، به ارائه نمونه‌هایی از انواع استعاره‌های جهتی بسنده شده‌است.

۲-۱- استعاره جهتی بالا

همان‌گونه که از نام استعاره جهتی بالا پیداست، برای بیان اموری مفهومی که در جایگاه بالایی هستند و ارزش بالایی دارند، استفاده می‌شود. صائب تبریزی بیشتر برای بیان مفاهیم عرفانی، وارستگی و بریدن از تعلقات دنیوی، پیشرفت، فراوانی، ارزشمندی، فرمانروایی، والامرتبگی، خوشبختی، وصال، پیروزی، موفقیت و... از استعاره جهتی بالا استفاده کرده‌است؛ با نگاهی به اشعار صائب تبریزی این مسأله روشن‌تر می‌گردد.

صائب تبریزی در مثال (۱)، به مخاطب یادآور می‌شود که با به‌کار بستن «همت» خود و «سخت‌کوشی» می‌تواند پیشرفت کند و به جایگاه والا و «سعادت» برسد. در موردی جالب و کم‌مانند، همه ساختار بیت زیر، استعاره مفهومی جهتی بالا است؛ حوزه مبدأ «بلندی»، «نردبان» و «بام» و حوزه مقصد «همت» و «پیشرفت» است. نگاشت این استعاره، این‌گونه است: «پیشرفت بالا است»، «همت بالا است».

(۱) از بلندی پایه همت نردبان ساز، بام دولت را

(صائب تبریزی، ۱۳۶۶، ص. ۴۱۳)

۲-۲- استعاره جهتی پایین

صائب تبریزی برای بیان بسیاری از مفاهیم انتزاعی و ادراکاتی که رو به پایین قرار دارند از استعاره جهتی پایین با حوزه‌های مقصد خواری، ذلت، تحقیر، بی‌ارزشی، تن‌پروری، پیری، ناتوانی، درد، بیچارگی، بدبختی، تنزل مقام، گرفتاری و... استفاده کرده‌است.

در مثال (۲)، با استعاره مفهومی جهتی پایین با حوزه‌های مبدأ «زیرپا بودن» و «خاک راه بودن» و حوزه‌های مقصد «خواری» و «بی‌ارچی» و روبه‌رو هستیم؛ عاشق چنان شیفته و بی‌قرار معشوق مغرور خویش است و آرزومند آن است که معشوق به وی نظری‌افکند که حاضر است خاک راه او باشد؛ اما حتی این هم روی نمی‌دهد؛ زیرا معشوق حتی به زیرپای خود نیز نظری نمی‌افکند. نگاشت: «بی‌ارچی پایین است».

(۲) چون تو هرگز زیر پای خود نمی‌بینی ز ناز من به امید چه، خاک رهگذر گردم ترا

(صائب تبریزی، ۱۳۶۶، ص. ۱۵)

۲-۳- استعاره جهتی درون

استعاره جهتی درون، همان‌گونه که از نامش پیداست، برقراری نظام خاص جهتی برای پدیده‌های انتزاعی چون: واردشدن به جایی، وارد چیزی شدن، درون چیزی بودن، برعهده‌گرفتن کاری، شرایط و اوضاع، درگیری فکری و... است.

در بیت (۳)، با نگاشت «درآمدن واردشدن است»، صائب تبریزی برای بیان منظور خود از «ستاره سهیل» و «یمن» بهره‌برده‌است. وی از معشوق که او را به «ستاره سهیل» مانند کرده‌است، درخواست دارد که عاشق را بیش از این در انتظار نگذارد و توفیق دیدار خود را نصیب عاشق کند. حوزه مبدأ این بیت «درون رفتن» و حوزه مقصد «درآ» است.

(۳) خونین‌دلان ز شوق لقای تو سوختند خندان‌تر از سهیل به خاک یمن درآ

(صائب تبریزی، ۱۳۶۶، ص. ۳۴۰)

۲-۴- استعاره جهتی بیرون

استعاره جهتی بیرون در ملموس‌سازی پدیده‌های انتزاعی نقش به‌سزایی ایفا می‌کند. از جایی یا چیزی بیرون‌آمدن، بیرون ریخته شدن چیزی، پاک کردن فکرو ذهن از مسئله و دغدغه‌ای و... از مفاهیمی هستند که با استعاره جهتی بیرون بیان می‌شوند.

صائب تبریزی در مثال (۴)، با حوزه‌های مبدأ «پرو برون آوردن» و «بیرون آوردن پا» و حوزه‌های مقصد «بهره‌مندشدن» و «برآ» مخاطب را به بیرون‌آمدن از «کسالت» که «تعلقات دنیوی» دعوت می‌کند. صائب تبریزی با نگاشت‌های «پرو برون آوردن بهره‌مند

شدن است» و نگاشت «بیرون آوردن پا برآر است»؛ این مفهوم ذهنی و تجربه را القامی کند که آدمی چون «مور» ناچیزی است که برای رسیدن به بسیاری از دل‌خواسته‌های خود در تنگنای بسیاری از جبرها و مانع‌هاست؛ اما اگر رخوت و تنبلی را رها کند و بکوشد، اوج می‌گیرد و از نعمت بهره‌مند شده‌است.

(۴) ز فیض صدق طلب، مور پر برون آورد تو نیز پای کسالت ز گل برآر مخسب (صائب تبریزی، ۱۳۶۶، ص. ۴۵۳)

۲-۵- استعاره جهتی روبه‌رو

بررسی استعاره جهتی روبه‌رو در غزلیات صائب تبریزی یکی از راه‌های مناسب آشنایی با مفاهیم مورد نظر وی است. راهبری، دچار، عنان‌داری، پیش، مقابل و... حوزه‌های مقصدی برای بیان حوزه‌های مبدأ چون: مانع چیزی بودن، روبه‌روی کسی ایستادن، روبه‌رو شدن با کسی، رهبری کسی و گروهی را برعهده گرفتن و... هستند.

در مثال (۵)، صائب تبریزی برای درک هرچه بهتر مخاطب از مفهوم «سخن تلخ و خاموشی» با استفاده از استعاره جهتی روبه‌رو، تصویری ارائه کرده‌است که حوزه‌های مبدأ آن «روبه‌رو»، «نانداری کردن» و حوزه‌های مقصد «پیش» و «مانع» است. «خوناب و شکوفه» استعاره از «اشعار تلخ و خطرناک» هستند که گفتن آن‌ها شاید خوشایند بسیاری نباشد اما «خاموشی» نمی‌تواند روبه‌روی آن‌ها بایستد و مانع بیان‌شان شود. نگاشت: «پیش روبه‌رو است» و «مانع عنان‌داری است».

(۵) پیش راه شکوفه خونین نگیرد خامشی بخیه نتواند عنان‌داری کند خوناب را

(صائب تبریزی، ۱۳۶۶، ص. ۱۱)

۲-۶- استعاره جهتی عقب

استعاره جهتی عقب، شامل عقب زمانی و عقب مکانی است. عقب زمانی، مفهوم گذشته را دربرمی‌گیرد؛ در این نوع استعاره، گذشته با واژه‌ها و مفاهیمی چون: ازل، دیروز، اول و ... بیان می‌شود. عقب مکانی به آن‌چه در پشت شخصی یا کسی قرار دارد، اطلاق می‌شود؛ در این مورد، «دنبال، قفا، پشت و...» اغلب به کار برده می‌شوند.

در بیت (۶)، استعاره جهتی عقب با حوزه مبدأ «عقب» و حوزه مقصد «ازل» است. نگاشت: «ازل عقب است».

(۶) نامه ماست نهان‌خانه اسرار ازل ظلم بر خویش کند هر که نخواند ما را

(صائب تبریزی، ۱۳۶۶، ص. ۱۱۰)

۲-۷- استعاره جهتی کنار و گوشه

در ساختار اندیشه صائب تبریزی، این استعاره جهتی برای بیان مفاهیم زیادی چون: تنهایی، توجه، اهمیت‌دادن، توصیف: «زیبایی معشوق، گمنامی، عشق، جای امن، عبادت و...» به کار رفته‌است.

در بیت (۷) گوشه چشم داشتن، استعاره از مفاهیم انتزاعی «النفات» و «محبت» است. صائب تبریزی، آرزومند توجهی از سوی معشوق به خود است. حوزه مبدأ «گوشه چشم» و حوزه مقصد «توجه» است. نگاشت: «توجه کردن گوشه چشم داشتن است».

(۷) گوشه چشمی اگر می‌بود از شیرین مرا تا عنان نفس سرکش را به دست آورده‌ام

(صائب تبریزی، ۱۳۶۶، ص. ۹۱)

۲-۸- استعاره جهتی میان و میانه

«میان» و «میانه»، معادل واژه‌های عربی «مرکز» و «وسط» هست. شاعر مفاهیم انتزاعی مورد نظرش از جمله: «مرکز چیزی یا جایی بودن، اعتدال داشتن، این استعاره جهتی را با واژه‌هایی چون: مرکز، بین، مابین، میان، میانه، قلب، معتدل، و...» شرح می‌دهد.

در بیت (۸) حوزه مبدأ «قلب»، حوزه مقصد «میانه» و نگاشت «میانه قلب است» می‌باشد.

(۸) غافل به قلب خصم شبیخون نمی‌زنیم اول ز عزم خویش خبر می‌کنیم ما

(صائب تبریزی، ۱۳۶۶، ص. ۳۸۰)

۹-۲- استعاره جهتی پیرامون و اطراف

اطراف، دورتادور، گرداگرد، دوروبر، اکناف و گردبرگرد، واژه‌هایی با مفهوم پیرامون، برای بیان کردن مفاهیمی انتزاعی همچون فداشدن، آرامش داشتن، عاشق شدن، گرد خویشتن، زندگی و پیرامون گشتن هستند. در مثال (۹)، حوزه مبدأ «گرد سر گردیدن» حوزه مقصد «عاشق شدن» و نگاشت عبارت است از «عاشق شدن گرد سر گردیدن است».

(۹) شمع را هرگاه گردد گرد سر پروانه‌ای بی پر و بالی ز آتش بیشتر سوزد مرا
(صائب تبریزی، ۱۳۶۶، ص. ۶۷)

۱۰-۲- استعاره جهتی نزدیک

استعاره مفهومی جهتی نزدیک، امور زیادی از مفاهیم مربوط به زندگی روزمره در حوزه شناخت و ادراک مبتنی بر تجربه را تحت سیطره خویش قرار می‌دهد؛ از این رو، شاعر برای انتقال مضامین شناختی و مفاهیم انتزاعی مورد نظرش چون: نزدیکی خویشاوندی، نزدیکی احساسی، نزدیکی زمانی، نزدیکی زمانی و... از این نوع استعاره یاری می‌گیرد.

شاعر در مثال (۱۰) با بهره‌جستن از استعاره جهتی نزدیک با حوزه‌های مبدأ «در آغوش بودن»، «نزدیک بودن» و حوزه‌های مقصد «هم‌نشین بودن»، «محرم بودن»، به عینی‌سازی مفاهیم انتزاعی «راز» و «سکوت» پرداخته است؛ از نظر وی، گوهر به دلیل نزدیکی با صدف، از حوادث ایمن است، راز نیز اگر با سکوت هم‌نشین باشد، در امنیت است. نگاشت‌ها: «هم‌نشین بودن در آغوش بودن است»، «محرم بودن نزدیک بودن است».

(۱۰) گوهر از سفتن بود ایمن در آغوش صدف به زخاموشی نباشد محرمی اسرار را
(صائب تبریزی، ۱۳۶۶، ص. ۳۲)

۱۱-۲- استعاره جهتی دور

به باور زبان‌شناسان شناختی، استعاره به دلیل قابلیت انتقال مفاهیم و جایگزینی آن‌ها با مفاهیم عینی‌تر، نه تنها ابزاری زبانی و ادبی به حساب می‌آید، بلکه در زمره ابزار مفهوم‌بنیان قرار می‌گیرد؛ برپایه این نظر، استعاره جهتی دور، ابزار بیان مفاهیمی چون: غربت، بی‌بهره بودن، کناره‌گیری، جدایی احساسی، رهاکردن، پرهیز و... است.

در مثال (۱۱)، گاه در شعر صائب تبریزی، مفاهیم ویژه‌ای را می‌بینیم که انتقال آن‌ها جز با کارکردهای ویژه زبان، ممکن نمی‌گردد. در بیت زیر، بخشی از بار انتقال معنی بر دوش استعاره جهتی دور با حوزه مبدأ «دوری» و حوزه مقصد «پرهیز کردن» است. شاعر می‌گوید که نمی‌تواند از بوسیدن چهره مهتابی‌رنگ معشوق خویش، دوری کند. نگاشت: «پرهیز دوری کردن است».

(۱۱) پرهیز مشکل است ز رخسار نیم‌رنگ رنگ شکسته کاهربایی است بوسه را

۱۲-۲- استعاره جهتی چرخشی

یک نوع استعاره جهتی که لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) نامی از آن نبرده‌اند و به آن اشاره نکرده‌اند؛ اما شعرا و ادبای ایرانی به‌ویژه صائب تبریزی آن‌را در آثارشان به‌کار برده‌اند، مربوط به چرخش و گردش افلاک، آسیاب، گردون، گرداب و گردباد است. ایرانیان، عوامل رقم‌زدن تقدیر آدمی را با مصادیقی چون: آسمان، چرخ، روزگار و فلک بیان می‌کردند. عناصر طبیعی چون گرداب و گردباد نیز، حضور و نقش بسیار پررنگی در اقلیم فلات ایران و سبک زندگی مردمانش دارند؛ در نتیجه، این عناصر در ادبیات و شعر شاعران ما بازتابی ویژه یافته‌اند.

در استعاره چرخشی بیت (۱۲)، حوزه‌های مبدأ «آسمان»، «گرداب» و حوزه‌های مقصد «تقدیر» و «حوادث» هستند. «انسان» به-دست حوادثی که تقدیر برای او رقم می‌زند، سرگردان و گرفتار است. نگاشت‌ها: «آسمان تقدیر است» و «حوادث گرداب هستند».

(۱۲) عالمی را همچو خود سرگشته دارد آسمان چون برآید مشّت خاشاکی ازین گرداب‌ها؟
با بررسی آماری انواع استعاره‌های مفهومی جهتی توصیف‌شده در زیربخش‌های ۱-۲ تا ۱۲-۲ مشخص گردید که استعاره‌های مفهومی جهتی مورد بررسی، از بسامد و درصد کاربرد متفاوتی برخوردارند.

جدول (۱) بسامد، درصد و میانگین کاربرد «انواع استعاره‌های مفهومی جهتی»

نوع استعاره جهتی	بسامد	درصد	میانگین
جهتی پایین	۲۱۶۰	۳۴/۲	۰/۳۴
جهتی بالا	۱۸۴۵	۲۹/۲	۰/۲۹
جهتی چرخشی	۴۷۲	۷/۵	۰/۰۷۴
جهتی دور	۳۸۰	۶	۰/۰۶۰
جهتی نزدیک	۳۴۲	۵/۴	۰/۰۵۴
جهتی بیرون	۲۷۴	۴/۳	۰/۰۴۳
جهتی درون	۲۰۹	۳/۳	۰/۰۳۳
جهتی میانه و مرکز	۱۵۲	۲/۴	۰/۰۲۴
جهتی کنار و گوشه	۱۲۷	۲	۰/۰۲۰
جهتی روبه‌رو	۱۲۶	۲	۰/۰۱۹
جهتی پیرامون	۱۱۴	۱/۸	۰/۰۱۸
جهتی عقب	۱۰۸	۱/۷	۰/۰۱۷
مجموع انواع استعاره‌های جهتی	۶۳۰۹	۱۰۰	۱

همان‌گونه که جدول (۱) نشان می‌دهد، در مجموع، تعداد ۶۳۰۹ استعاره مفهومی جهتی در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱) شناسایی شده‌اند که انواع مختلف دوازده‌گانه استعاره‌های جهتی مورد نظر براساس بسامد، درصد و میانگین کاربرد، به‌ترتیب از بیشترین به کمترین، ارائه شده‌اند.

همچنین، نتایج آزمون «خی‌دو» مربوط به سنجش، سطح معناداری تفاوت بین بسامد کاربرد انواع استعاره‌های مفهومی جهتی ارائه شده در جدول (۲) نشان می‌دهد که این نتایج بر معناداری تفاوت بسامد بین کاربرد انواع استعاره‌های مفهومی جهتی دلالت دارد. چون اندازه سطح معناداری (۰/۰۰۰) کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد؛ بنابراین، تفاوتی معنادار بین بسامد کاربرد انواع استعاره‌های مفهومی جهتی در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱) وجود دارد.

جدول (۲) نتایج آزمون «خی‌دو» مربوط به تفاوت سطح معناداری بین بسامد کاربرد انواع استعاره‌های مفهومی جهتی

مقدار آماره خی‌دو	۱۰۳۳۸
درجه آزادی	۱۱
سطح معناداری	۰/۰۰۰

طبق تحلیل‌های آماری ارائه شده در جدول (۱) و (۲)، بررسی و تحلیل همه ابیات جلد (۱) دیوان غزلیات صائب تبریزی نشان‌داد شاعر اشعار پرشمار، انواع استعاره‌های مفهومی جهتی را در غزلیات خود با تعداد زیاد به‌کار برده‌است؛ انواع

استعاره‌های جهتی با شمارگان متنوع و قابل توجهی با حوزه‌های مبدأ و مقصد گوناگون و گسترده و نگاشت‌های پرمعنا در اشعار صائب تبریزی به‌وفور دیده می‌شوند. در این راستا، تعداد ۶۳۰۹ استعاره مفهومی جهتی در ۹۹۱۳ بیت دیوان غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱) شناسایی گردید؛ این آمار نشان می‌دهد که ذهن و زبان شعری صائب تبریزی، بسیار استعاری است و با زبان استعاری و قدرت کلامش، احساسات مخاطب را برمی‌انگیزاند و مفاهیم مورد نظرش را با زبانی ادبی و با استعاره‌هایی اندیشه‌برانگیز به مخاطب انتقال می‌دهد.

در این راستا، استعاره مفهومی جهتی «پایین» رتبه نخست را در میان استعاره‌های جهتی به‌کاربرده‌شده در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱) دارد. شاعر برای اشاره به مفاهیمی همچون: «خواری»، «بی‌ارزشی»، «ناتوانی» و «گرفتاری» از این استعاره استفاده نموده است.

در استعاره مفهومی جهتی «بالا»، شاعر برای بیان اموری مفهومی که در جایگاه بالایی هستند، مانند: «پیشرفت»، «موفقیت»، «خوشبختی»، «فرمانروایی» و «فراوانی» از این نوع استعاره بهره‌جسته است.

استعاره جهتی «چرخشی» در میان استعاره‌های جهتی مورد نظر لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) دیده نمی‌شود، اما استفاده صائب تبریزی از آن قابل توجه است که پس از استعاره‌های جهتی پایین و بالا بیشترین میزان را در میان استعاره‌های جهتی دارد. اعتقاد به تأثیر حرکت و چرخش «افلاک» بر زندگی و سرنوشت آدمی در باور ایرانیان، حضور پررنگ آیین «سماع» در عرفان ایرانی، کاربرد مهم «آسیاب» در زندگی روزمره نیاکان ما، تأثیرات شگرفی در ذهن‌و زبان صائب تبریزی داشته‌اند و به تبع در غزلیات خود از این استعاره جهتی، بهره بسیار برده است. در استعاره جهتی چرخشی، وی از افلاک بیشتر استفاده کرده است و این نشان‌دهنده توجه و باور زیاد صائب تبریزی به تقدیر و تأثیر افلاک بر سرنوشت آدمی می‌باشد.

از آن‌رو که صائب تبریزی زمان درازی در «غربت» هند و دوری زیسته است و همچنین اندوهش برای دوری او از «غایت زندگی» که «خداوند» می‌باشد، زیاد است، بسامد به‌کاربردن استعاره جهتی «دور» در غزلیاتش قابل توجه است.

شاعر برای اشاره به تلاش برای «قرب» به «دوست»، «محرم» و «معشوق» که همگی استعاره از «خداوند» هستند و در جهت نزدیک به‌کار برده‌شده‌اند و همچنین برای اندرز به آدمی برای اندوختن توشه «معنوی» در «این‌جا» که استعاره از «دنیا» و نزدیک است، از استعاره جهتی نزدیک بهره‌برده است.

در استعاره مفهومی جهتی «درون» صائب تبریزی، بسیار به درون آدمی که «دل» اوست و واردشدن به‌جایی با تأکید بر «واردشدن معشوق» نظر داشته است. در استعاره جهتی «برون»، وی بر مفاهیمی چون: بیرون رفتن از «جهان خاکی» و بیرون آمدن از «خود» و بیرون رفتن از «مکانی» تأکید داشته است.

در استعاره مفهومی جهتی «روبه‌رو»، مفهوم «جلوی روی خود» بیشتر از سایر مفاهیم این جهت، مدنظر شاعر بوده است. او از میزان اندکی از جهت «عقب» و بیشتر برای توصیف معشوق و یا هشدار برای استفاده از «عمر» و «فرصت»، بهره‌برده است. میزان استفاده شاعر از جهت‌های «روبه‌رو» و «عقب»، تفاوت فاحشی با هم ندارند و بسامدشان چشمگیر نیست.

استعاره جهتی «میانه و مرکز» مورد استفاده شاعر برای در میان جمع بودن، میانه بدن معشوق بوده است. استفاده صائب تبریزی از استعاره جهتی «کنار و گوشه» بیشتر بیان برای «تنهایی» و گوشه‌گیری و توصیه به «رها کردن دنیا» است که باز هم نشان‌دهنده اندیشه‌های عرفانی شاعر می‌باشد.

همچنین، صائب تبریزی از استعاره جهتی «پیرامون و اطراف» بیشتر برای اشاره به «طواف خانه خداوند» و همچنین توصیف «صورت معشوق» و ابراز عشق به معشوق بهره برده است.

به‌علاوه، نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش‌های مرتبط دیگر همسو است. نتایج پژوهش افراشی، حسامی و سالاس (۱۳۹۱)، نشان‌داد شباهت‌ها میان استعاره‌های مفهومی مبتنی بر درک انسان از مقوله «جهت»، در بین دو زبان فارسی و اسپانیایی به-

مراتب بیشتر از تفاوت‌هاست. این نتیجه، جایگاه بنیادین درک مکان و درک جهت به‌عنوان خاستگاه شکل‌گیری استعاره‌های مفهومی در حوزه‌های انتزاعی را می‌نمایاند. از سوی دیگر، توجه به تفاوت‌های این دو زبان در ساخت استعاره‌های مفهومی، مؤید تأثیر فرهنگ بر ساخت استعاره‌های مفهومی است. همچنین نتایج پژوهش حاضر در ارتباط با انواع استعاره‌های جهتی با نتایج شاکری، اویسی و آهنگر (۱۴۰۲) همسو است. نتایج پژوهش آن‌ها نشان‌داده‌است که مولانا در دفتر اول مثنوی با کمک‌گرفتن از جهت‌های مکانی، برخی از مفاهیم انتزاعی را به‌صورت عینی مفهوم‌سازی کرده‌است؛ ازجمله این‌که مقام معنوی در جایگاه بالا قرار دارد و این‌که تأثیر موسیقی، سخنان اولیا و تأثیرپذیری از این سخنان باعث رشد و حرکت رو به سمت بالا (تعالی) می‌شود و نیز شادی و آزادی، حرکتی به‌سمت بالا دارد؛ بنابراین مسائل مثبت و ایدئال، جهتی رو به بالا دارند. غرور و سرمستی از مسائل منفی است که آن‌ها نیز به بالا گرایش دارند. درمقابل، ناشکری، خواری و حقارت که مسائل منفی است، به‌جهت پایین گرایش دارند. تواضع و فروتنی که از ویژگی‌های مثبت اخلاقی است، برخلاف ویژگی‌های استعاره مفهومی، به‌سمت پایین می‌روند. درون، بیرون، پس، پیش، عمق و سطح نیز از جهت‌های مکانی است که در دفتر اول مثنوی به‌صورت استعاره مفهومی به‌کار رفته‌است.

بدین ترتیب، براساس نتایج مورد بحث پژوهش، پاسخ پرسش (۱) پژوهش به این‌صورت است که انواع استعاره‌های مفهومی در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱) در اکثر قریب به اتفاق موارد مطابق با تحلیل شناختی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) بازنمایی می‌شود. بر این اساس، فرضیه (۱) پژوهش نیز به‌صورت کلی تأیید می‌شود. به‌علاوه، با توجه به تحلیل آماری ارائه‌شده و وجود تفاوتی معنادار بین بسامد کاربرد انواع استعاره‌های مفهومی جهتی در غزلیات صائب تبریزی (جلد ۱)، پاسخ پرسش (۲) پژوهش مثبت است و فرضیه (۲) پژوهش تأیید می‌شود.

۳- نتیجه

با کاویدن ابیات جلد (۱) دیوان غزلیات صائب تبریزی برای یافتن انواع استعاره مفهومی جهتی، مشخص شد که بیشتر جهت‌ها را در غزلیات صائب تبریزی با بسامدهای متفاوت می‌توان مشاهده کرد؛ جهت‌های پایین، بالا، چرخشی، دور، نزدیک، بیرون، درون، میانه و مرکز، گوشه و کنار، روبه‌رو، پیرامون و عقب، به‌عنوان حوزه‌های مبدأ، با بسامد و درصدهای گوناگون در غزلیات او حضور دارند. همچنین، نتایج آزمون «خی‌دو» نیز بر معناداری تفاوت بین بسامد کاربرد انواع استعاره‌های مفهومی جهتی دلالت دارد و بیانگر آن است که شاعر از انواع استعاره مفهومی جهتی برای بیان عینی (تر) مفاهیم و امور انتزاعی، معنوی و باطنی و اندیشه‌های عرفانی مختلف، به‌عنوان حوزه‌های مقصد، در اشعار خود بهره‌جسته‌است. همچنین نکته قابل‌توجه در استفاده صائب تبریزی از انواع استعاره جهتی این است که وی استعاره‌های مفهومی جهتی متضاد با هم را در بسامدی نزدیک به هم به‌کار برده‌است.

۴- منابع

- ابتهاج، هوشنگ. (۱۳۸۷). راهی و آهی (منتخب هفت دفتر شعر ابتهاج). تهران: انتشارات سخن.
- اسماعیل جامی، ریحانه. (۱۳۹۵). استعاره مفهومی در غزل امروز ایران با تکیه بر آثار شش غزل‌سرای برجسته دهه‌های ۶۰، ۷۰، ۸۰. پایان‌نامه کارشناسی ارشد (چاپ نشده)، دانشگاه حکیم سبزواری.
- افراشی، آزیتا؛ حسامی، تورج و سالاس، بئاتریس کریستینا. (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی استعاره‌های مفهومی جهتی در زبان‌های فارسی و اسپانیایی. فصلنامه پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی. ۳۵، شماره ۴ (پیاپی ۱۲)، زمستان ۱۳۹۱، ۲۳-۱.
- امین‌پور، قیصر. (۱۳۷۲). آینه‌های ناگهان. تهران: انتشارات افق.

- امین‌پور، قیصر. (۱۳۷۸). مجموعه کامل اشعار قیصر امین‌پور. تهران: انتشارات مروارید.
- بهبهانی، سیمین. (۱۳۸۹). گزینه اشعار. چاپ دوم، تهران: انتشارات مروارید.
- بهمنی، محمدعلی. (۱۳۹۰). مجموعه اشعار. تهران: انتشارات نگاه.
- توللی، فریدون. (۱۳۶۹). بازگشت. شیراز: انتشارات نوید.
- پوررضایان، بهزاد؛ حسینی‌کازرونی، سیداحمد؛ حمیدی، جعفر و دیره، عزت. (۱۴۰۱). ویژگی‌های بارز شخصیت صائب تبریزی از منظر روان‌شناسان انسانگرا، با تکیه بر غزلیات شاعر. مطالعات شبه‌قاره. ۱۴ (۴۱) صص ۷۱-۸۸.
- خلیفه‌لو، سیدفرید؛ مجاهدی‌رضائیان، ستاره. (۱۴۰۱). بررسی بازنمایی استعاره‌های مفهومی در داستان «سیاوش» شاهنامه فردوسی براساس رویکرد شناختی. متن‌پژوهی ادبی. ۲۶ (۹۲)، ۳۱۳-۳۳۷.
- رخشانی‌زاده، سمیه. (۱۳۹۴). بررسی فرایندهای واژه‌سازی در غزلیات صائب تبریزی (دیوان نخست). پایان‌نامه کارشناسی-ارشد (چاپ نشده)، دانشگاه بیرجند.
- سپهری، سهراب. (۱۳۷۴). هشت کتاب. تهران: انتشارات طهوری.
- سلاماتی، داریوش. (۱۳۹۷). بررسی و تحلیل استعاره‌های مفهومی در غزلیات فارسی دیوان شهریار. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد (چاپ نشده)، دانشگاه پیام نور مرکز اهواز.
- شاکری، هومان؛ اویسی، عبدالعلی و آهنگر، عباسعلی. (۱۴۰۲). بررسی تحلیل استعاره‌های مفهومی مثنوی معنوی؛ با تکیه بر استعاره‌های جهتی. پژوهش‌های ادب عرفانی. دوره ۱۷، شماره ۱ - شماره پیاپی ۵۰، صص. ۴۵-۶۸.
- شاملو، احمد. (۱۳۸۲). ابراهیم در آتش. تهران: انتشارات نگاه.
- شفیعی‌کدکنی، محمدرضا. (۱۳۷۵). صورخیال در شعر فارسی. تهران: انتشارات آگاه.
- صادقی‌نژاد، زهره. (۱۳۹۹). استعاره مفهومی در دیوان مطر. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد (چاپ نشده). دانشگاه خوارزمی.
- صائب تبریزی، میرزا محمدعلی. (۱۳۶۶). غزلیات صائب تبریزی جلد یکم. چاپ اول، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- صدیقی‌پاشاکی، فاطمه. (۱۳۷۵). بررسی انواع استعاره در دیوان صائب تبریزی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- صفا، ذبیح‌الله. (۱۳۶۶). تاریخ ادبیات در ایران. جلد پنجم، بخش اول. تهران: انتشارات فردوس.
- صفوی، کوروش. (۱۳۷۹). درآمدی بر معنی‌شناسی. تهران: انتشارات سوره مهر.
- طهماسبی، فاطمه. (۱۳۹۴). بررسی استعاره‌های مفهومی مرگ در زبان فارسی از دیدگاه شناختی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد (چاپ نشده)، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر. کرمان.
- فرخ‌زاد، فروغ. (۱۳۸۳). مجموعه اشعار. تهران: انتشارات شادان.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۸۶). شاهنامه. تصحیح‌شده؛ سعید حمیدیان. تهران: انتشارات قطره.
- فیارتز، کورت. (۱۳۹۰). تصحیح فرضیه تورات: تعامل میان سلسله‌مراتب استعاره و مجازی. ترجمه لایلا صادقی، تهران: نقش جهان.
- قهرمان، محمد. (۱۳۸۶). برگزیده اشعار صائب و دیگر شعرای معروف سبک هندی. چاپ ششم، تهران: انتشارات سمت.
- کاردوست، نسیم. (۱۳۹۸). تحلیل استعاره‌های مفهومی در اشعار نوذر پرنگ. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد (چاپ نشده)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- کاظمی‌بازاردی، سیده‌زینب. (۱۳۹۷). بررسی استعاره‌های مفهومی «غم» در دیوان غزلیات صائب تبریزی براساس دیدگاه شناختی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد (چاپ نشده)، دانشگاه فردوسی مشهد.
- کروچه، بندتو. (۱۳۷۲). کلیات زبان‌شناسی. ترجمه رحمانی، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- منصوبی، آزاده. (۱۳۸۹). بررسی استعاره در زبان درد از دیدگاه زبان‌شناسی شناختی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه الزهراء.

موسوی‌ثابت، فاطمه؛ خلیلی‌جهانتیغ، مریم و بارانی، محمد. (۱۳۹۸). استعاره‌شناختی عشق در "کاش حرفی بزنی" از مصطفی رحماندوست (براساس نظریه جورج لیکاف و مارک جانسون). پژوهشنامه ادب غنایی. سال ۱۸ (۳۴)، صص ۲۰۳-۲۲۶.

مولانا جلال‌الدین بلخی. (۱۳۸۶). کلیات شمس تبریزی. تصحیح‌شده: بدیع‌الزمان فروزانفر. جلد اول، تهران: انتشارات طلایه.

میرزایی، محمدسعید. (۱۳۸۸). گزیده اشعار. چاپ سوم، تهران: انتشارات اندیشه.

نظری، فاضل. (۱۳۹۰). مجموعه اشعار. چاپ سوم، تهران: انتشارات سوره مهر.

یاوری، علیرضا. (۱۳۸۹). بررسی عناصراربعه در دیوان غزلیات صائب تبریزی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد (چاپ نشده). دانشگاه رازی.

- Croft, W. and Cruse, D. A. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Evans, V. and Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates (in Canada and USA), Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Fauconnier, G., Turner, M. (2002). *Rethinking Metaphor*. In R. W, Gibbs, Jr. (ed.), *The Cambridge handbook of metaphor and thought*, 53-66. Cambridge University Press
- Geeraerts, D. (2006). *Cognitive Linguistics: Basic Readings (Cognitive Linguistics Research: 34)*. Mouton de Gruyter Berlin, New York.
- Grady, J. (2007). *Metaphor*. In D., Geeraets, H., Cuyckens, (eds.), *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. 188-213, Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University.
- Lakoff, G. (1993). *The Contemporary Theory of Metaphor*. In A., Ortony. (ed.), *Metaphor and Thought*. (2nd ed.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.

